

Γεωγραφίες

Αρ. 27 (2016)

Γεωγραφίες, Τεύχος 27, 2016

**Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΑΣΤΙΚΩΝ
ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ: ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΟΥ
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ**

Δημήτρης Πέττας

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΠΕΔΙΟ ΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ: ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ

Δημήτρης Πέττας¹

Περίληψη

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα αποτέλεσε την τελευταία δεκαετία έναν δημόσιο χώρο αντιπαράθεσης και σύγκρουσης σχετικά με ζητήματα εγκατάστασης μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας. Συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα τόσο υποστήριξης όσο και απόρριψης των μεταναστών χρησιμοποίησαν το συγκεκριμένο χώρο ως πεδίο ανάπτυξης της δράσης τους αλλά και ως τόπο αντιπαράθεσης με φορείς ανταγωνιστικών αφηγήσεων. Το παρόν άρθρο εξετάζει τις σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της λειτουργίας της πλατείας ως πεδίο σύγκρουσης, καθώς και τα αποτελέσματα των σχέσεων αυτών στη διαμόρφωση της καθημερινής ζωής του δημόσιου χώρου. Για τη διερεύνηση των παραπάνω χρησιμοποιήθηκε μια μικτή ερευνητική προσέγγιση, η οποία στηρίχθηκε κυρίως στην εξαγωγή ποιοτικών δεδομένων μέσα από μία επαγωγική ερευνητική διαδικασία. Η έρευνα αναδεικνύει παραμέτρους της συγκρότησης και της επίδρασης των σχέσεων εξουσίας στις κοινωνικές συνθήκες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός δημόσιου χώρου αποκλεισμού και διαχωρισμού.

Urban struggles and public space: Power relations and everyday life in Agios Panteleimonas' Square

Dimitris Pettas

Abstract

Agios Panteleimonas Square has been a public space of confrontation concerning issues of immigrants' inhabitation of central Athens. Collective social entities that either support or oppose this development use this public space as a field of their activity and as an arena of confronting antagonistic groups and narrations. This paper examines power relations that develop within Agios Panteleimonas Square's operation as a field of urban struggle and their results in the formation of everyday life and use practices. Towards this goal, a mixed methodology approach is adopted, which nevertheless is heavily based on qualitative data, extracted through an inductive research procedure. The research features the parameters that define the type and the degree of a public space's operation as a field of urban struggle influence on everyday life and use practices.

Εισαγωγή

Η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα ανήκει στο 6ο Δημοτικό Διαμέρισμα του Δήμου Αθηναίων και φιλοξενεί μικτές χρήσεις γης, με κυρίαρχη την κατοικία. Το 6ο Δημοτικό Διαμέρισμα, όπως και το μεγαλύτερο μέρος του κέντρου της Αθήνας αποτέλεσε από τη δεκαετία του 1990 τόπο εγκατάστασης μεταναστών, κυρίως αλβανικής, βουλγαρικής και πολωνικής καταγωγής, ενώ μετά το 2000 παρατηρείται αύξηση των μεταναστευτικών ρευμάτων από

¹ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ. pettasdimit@gmail.com

χώρες της Αφρικής και της Ασίας (Antonopoulos, 2006; Αράπογλου και άλλοι, 2009; Kandyllis and Kavoulakos, 2012; Τσίγκανου, 2010). Σε σχέση με το ζήτημα της εγκατάστασης μεταναστών συγκροτήθηκαν κινήματα και μηχανισμοί απόρριψης αλλά και υποστήριξής τους. Στην αφήγηση του κινήματος απόρριψης, η μαζική εγκατάσταση μεταναστών –κυρίως αφρικανικής και ασιατικής καταγωγής– αποτελεί τον κύριο παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής. Εντούτοις, η υποβάθμιση του κέντρου της Αθήνας είναι ήδη εμφανής από τη δεκαετία του 1990 (Kandyllis and Kavoulakos, 2012), διαδικασίες υποβάθμισης σε ό,τι αφορά αξίες γης και περιστατικά βίας και αποκλεισμού εντάθηκαν την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων του 2014 (Dalakoglou, 2012), ενώ η εγκατάσταση μεταναστών στη συγκεκριμένη περιοχή είναι αποτέλεσμα ευρύτερων μετασχηματισμών του αστικού περιβάλλοντος και της αγοράς εργασίας (Aparoglou and Maloutas, 2011). Παρά την εγκατάσταση αντίστοιχων αριθμών μεταναστών σε γειτονικές περιοχές του Αγίου Παντελεήμονα (πλατεία Αττικής, πλατεία Αμερικής, Ομόνοια κ.α.), οι κάτοικοι της συγκεκριμένης περιοχής τοποθετούνται αρνητικά σε σχέση με τους μετανάστες σε μεγαλύτερο βαθμό από κατοίκους γειτονικών περιοχών (Dinas et al., 2013). Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την υψηλή συχνότητα εγκλημάτων φυλετικού μίσους (Human Rights First, 2011; Human Rights Watch, 2012; Racist Violence Recording Network, 2012) και την επιλογή της συγκεκριμένης περιοχής από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής ως προνομιακό τόπο ανάπτυξης της δράσης του (Dinas et al., 2013; Loudos, 2014), καθιστά τον Άγιο Παντελεήμονα μία από τις πλέον προβληματικές περιοχές σε σχέση με την ένταξη των μεταναστών.

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα βρίσκεται στην ομόνυμη συνοικία και περιβάλλεται από τις οδούς Αχαρνών, Αγορακρίτου, Αλκιβιάδου και Πιπίνου. Ο συγκεκριμένος δημόσιος χώρος αποτέλεσε σύμφωνα με τη Βαΐου (2013) έναν από τους χώρους της κεντρικής Αθήνας, όπου εμφανίστηκαν φαινόμενα αποκλεισμού, με αντικείμενο ομάδες μεταναστών. Ο Καβουλάκος (2013) υποστηρίζει ότι αντίστοιχα φαινόμενα, τα οποία θεωρεί τμήμα ενός «κινήματος απόρριψης» των μεταναστών, εντοπίζονται για πρώτη φορά στον Άγιο Παντελήμονα το 2008 και είναι στη συγκεκριμένη περιοχή όπου το κίνημα αυτό είχε την πλέον έντονη παρουσία και αποτελεσματική –ως προς τους σκοπούς

του– δράση. Η λειτουργία της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ως πεδίο αστικών συγκρούσεων αρθρώνεται σε μηχανισμούς οι οποίοι έχουν σε πολλές περιπτώσεις ευρύτερο πεδίο δράσης και αναφοράς από τον υπό έρευνα δημόσιο χώρο και την ευρύτερη περιοχή.

Τα δεδομένα που παρατίθενται στο πλαίσιο της παρουσίας της έρευνας πεδίου αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης έρευνας σχετικά με την επίδραση των σχέσεων εξουσίας στην καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης δημόσιων χώρων οι οποίοι λειτουργούν ως πεδία αστικών συγκρούσεων και χωροθετούνται στην κεντρική Αθήνα¹. Ο Σταυρίδης (2009) περιλαμβάνει στον όρο αστικές συγκρούσεις «*όλες τις μορφές τις οποίες λαμβάνει ο κοινωνικός ανταγωνισμός, όταν οι μάχες στις οποίες ο ανταγωνισμός αυτός οδηγεί λαμβάνουν χώρα στο αστικό περιβάλλον*». Στο πλαίσιο της έρευνας εξετάστηκαν –εκτός της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα– οι πλατείες Εξαρχείων και Συντάγματος, στις οποίες εμφανίζονται περιορισμένες αναφορές στη συνέχεια. Το παρόν άρθρο επιχειρεί να απαντήσει εν δύο κύρια ερευνητικά ερωτήματα:

- Πώς συγκροτείται η καθημερινή ζωή στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα; Πώς μπορεί να αξιολογηθεί η καθημερινή κοινωνική ζωή του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου υπό το πρίσμα της λειτουργίας του ως πεδίο σύγκρουσης;

- Πώς μηχανισμοί που αναπτύσσονται σε σχέση με το διακύβευμα της σύγκρουσης επεμβαίνουν στις πρακτικές χρήσης και διαμορφώνουν την καθημερινή ζωή; Πως αναπτύσσονται μεταξύ τους σχέσεις εξουσίας, οι οποίες συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πρακτικών χρήσης;

1. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εργαλεία

Ο δημόσιος χώρος αποτελεί διεπιστημονικό πεδίο έρευνας και, ως εκ τούτου, το περιεχόμενο των ορισμών του ποικίλει: λειτουργίες, ιδιοκτησιακό καθεστώς, αντίθεση με τον ιδιωτικό χώρο, δικαιώματα χρήσης και συνθήκες πρόσβασης και αποκλεισμού αποτελούν κεντρικά ζητήματα στη βιβλιογραφία. Οι Derek et al. (2009, σελ. 602) στο Dictionary of Human Geography ορίζουν τον δημόσιο χώρο ως «*χώρο στον οποίο το σύνολο των πολιτών έχει δικαίωμα πρόσβασης. Ο δημόσιος χώρος αντιπαραβάλλεται με τον ιδιωτικό χώρο ο οποίος λειτουργεί σύμφωνα με κανόνες της ιδιωτικής ιδιοκτησίας [...] Σε αντί-*

θεση με τον ιδιωτικό χώρο, ο δημόσιος χώρος είναι κατά τεκμήριο ανοιχτός σε όλους». Το περιεχόμενο της έρευνας, το οποίο συγκροτείται σε σημαντικό βαθμό σε σχέση με δικαιώματα χρήσης και πρακτικές αποκλεισμού και διαχωρισμού, καθιστά κρίσιμη την αναφορά στους τύπους διαχωρισμού οι οποίοι εμφανίζονται στον αστικό δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με τον Malone (2002), τα σύνορα που διακρίνονται στο αστικό περιβάλλον αποτελούν προϊόντα κοινωνικών δομών και σχέσεων, δίνουν ταυτότητα σε συγκεκριμένους χώρους και εγκαθιδρύουν σχέσεις κυριαρχίας πάνω και μέσα σε αυτούς. Ανάμεσα στους κύριους μηχανισμούς διαχωρισμού στον δημόσιο χώρο περιλαμβάνονται η καταστολή και επιτήρηση (Atkinson, 2002; Davis, 1990; Dixon, 2006), ο αποκλεισμός με βάση την καταναλωτική δύναμη (Eriksson et al., 2007; Minton, 2006) και η συνειδητή περιχαρακωση ομάδων και χρηστών (Iveson, 1998; Malone, 2002). Εντούτοις, στην περίπτωση της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, ο αποκλεισμός δεν εμπίπτει στις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις: συνδέεται με την απόρριψη ταυτοτήτων και πρακτικών στη βάση φυλετικών χαρακτηριστικών, τα οποία για τους συμμετέχοντες στο κίνημα απόρριψης των μεταναστών συνεπάγονται μειωμένα δικαιώματα χρήσης και πρόσβασης (Kandyliis and Kanoulakos, 2012). Η εγκατάσταση των μεταναστών δημιούργησε στην ευρύτερη περιοχή και ιδιαίτερα στον δημόσιο χώρο της ένα νέο πεδίο συγκρισιμότητας πάνω στο οποίο ταυτότητες, ετερότητες και διαχωρισμοί εδραιώθηκαν κυρίως μέσα από τις αφηγήσεις και τις πρακτικές του κινήματος απόρριψης. Οι συμμετέχοντες στο κίνημα της απόρριψης παρουσιάζονται ως συμμετέχοντες σε μία ενιαία, «ανώτερη» ταυτότητα, στα χαρακτηριστικά της οποίας εντάσσουν το σύνολο των «ελλήνων κατοίκων» της περιοχής. Ο Debord (1967), αναφέρεται στις εκδηλώσεις ρατσισμού και εθνικισμού ως «ψευδείς αντιθέσεις, επιφορτισμένες να μεταμορφώσουν τη χυδαιότητα των ιεραρχικών θέσεων μέσα στην κατάλυση σε φανταστική οντολογική ανωτερότητα». Η ένταξη σε ταυτότητες αποτελεί κρίσιμη παράμετρο της κοινωνικής αναπαραγωγής. Η υιοθέτηση ταυτοτήτων σε πολλές περιπτώσεις εμφανίζεται ως απόπειρα ένταξης σε κυρίαρχες κοινωνικές διαδικασίες (Καστοριάδης, 1975; Σταυρίδης, 2010; Vanegeim, 1967). Ταυτόχρονα, σύμφωνα με το Foucault (1975) δομές οι οποίες βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση εντός σχέσεων εξουσίας χαρακτηρίζονται από την ανάγκη να εντάσσουν άτομα και ομάδες σε ταυτότητες προκειμένου αφενός να προ-

βαίνουν σε ιεραρχικές κατηγοριοποιήσεις και αφετέρου να διαμορφώνουν τα όρια κανονικού-μη κανονικού. Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, μηχανισμοί, ομάδες και άτομα τα οποία συμμετέχουν στην αφήγηση του κινήματος απόρριψης προβαίνουν σε κατανομές σε ταυτότητες και ρόλους, με κριτήρια τα οποία αναλύονται στην έρευνα πεδίου.

Στην έρευνα πεδίου, πραγματοποιείται ανάλυση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα σε συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα. Η εξουσία ορίζεται ως «μια σχέση μέσω της οποίας ο ένας προσπαθεί να καθοδηγήσει τη συμπεριφορά κάποιου άλλου» (Foucault, 1982, σελ. 371) και η σχέση εξουσίας ορίζεται ως «ένας τρόπος δράσης που δεν ενεργεί ευθέως και άμεσα στους άλλους, αλλά ενεργεί στην ίδια τους τη δράση» (Foucault, 1991, σελ. 91). Στη σχέση αυτή αρθρώνονται δύο στοιχεία: το άτομο ή η ομάδα, στην οποία ασκείται η εξουσία, παραμένει υποκείμενο δράσης και αναγνωρίζεται ως τέτοιο, και η σχέση εξουσίας, που διαμορφώνει ένα πεδίο δυνατών αντιδράσεων και αποτελεσμάτων. Επομένως, η άσκηση εξουσίας αφορά «έναν τρόπο για τους μεν να ορίσουν το πεδίο δυνατής δράσης των δε» (Foucault, 1991, σελ. 95). Με βάση τα παραπάνω, και σε σχέση με το αντικείμενο της έρευνας, οι σχέσεις εξουσίας δεν λαμβάνουν αποκλειστικά τη μορφή απευθείας αντιπαράθεσης. Εξίσου σημαντικό τμήμα των πρακτικών οι οποίες αναπτύσσονται αφορούν τη διαμόρφωση του ευρύτερου πλαισίου και πεδίου δράσης των «αντίπαλων» συλλογικών υποκειμένων και μηχανισμών. Οι πρακτικές αντιπαράθεσης εκτείνονται από την απόπειρα μεταβολής θεσμικών πλαισίων έως τη διαμόρφωση ενός «αφιλόξενου» φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, χωρίς στις διαδικασίες αυτές να αποτελεί απαραίτητο ενδιάμεσο στάδιο η απευθείας αντιπαράθεση. Το επίπεδο της καθημερινής ζωής επιλέγεται ως βάση της ανάλυσης, χωρίς εντούτοις να παραλείπονται τακτικά, μη καθημερινά γεγονότα και παρεμβάσεις. Ο Lefebvre (1968; 1958) υποστηρίζει πως το κύριο επίπεδο διαμόρφωσης της αστικής ζωής είναι η καθημερινότητα και το δικαίωμα στην πόλη έγκειται στη δυνατότητα επιρροής της καθημερινής ζωής και λειτουργιών του αστικού χώρου. Η επιρροή αυτή δεν συμβαίνει αποκλειστικά μέσα από τη μεταβολή των καθημερινών ρυθμών και πρακτικών αλλά και μέσα από τακτικές δράσεις και λειτουργίες. Με βάση τα παραπάνω, ο όρος «πρακτικές χρήσης» αναφέρεται στους τρόπους ατομικής και συλλογικής παρουσίας στον δημόσιο χώρο –τόσο σε επίπεδο καθημερινότητας, όσο και σε τακτι-

κές δράσεις— καθώς και στους τρόπους ατομικής και συλλογικής πρόσληψης της ισορροπίας μεταξύ των διαστάσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου, στην ανάπτυξη μιας διαλεκτικής σχέσης μεταξύ αυτής και ατόμων ή ομάδων χρηστών και στις καθημερινές πρακτικές, οι οποίες διαμορφώνονται από —και διαμορφώνουν— τη σχέση αυτή. Η ανάλυση που ακολουθεί καλύπτει τόσο καθημερινές όσο και έκτακτες πρακτικές σε σχέση με το διακύβευμα της σύγκρουσης το οποίο συγκροτείται πάνω στο δικαίωμα χρήσης και στον αποκλεισμό των μεταναστών από τον δημόσιο χώρο.

2. Μεθοδολογία

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε από τον Μάιο έως τον Αύγουστο του 2014 και διαχωρίζεται σε δύο στάδια. Το πρώτο αφορά την παρουσίαση και αξιολόγηση της καθημερινότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα. Η ανάλυση της καθημερινής κοινωνικής πραγματικότητας στηρίζεται και αντλεί στοιχεία από έρευνες (Carmona et al., 2003; Carr et al., 1992; Gehl, 1996; Holland, 2007; Loukaitou και Sideris, 1998; Marusic, 2010; Montgomery, 1998; Project for Public Spaces, 2000; Shaftoe, 2008; Whyte, 1980) οι οποίες, αν και δίνουν έμφαση σε ζητήματα σχεδιασμού, χρησιμοποιούν εργαλεία και αναδεικνύουν πεδία αξιολόγησης κοινωνικών πτυχών της καθημερινότητας του δημόσιου χώρου. Με βάση τις παραπάνω εργασίες κατασκευάστηκαν τα κριτήρια αξιολόγησης της καθημερινής ζωής τα οποία παρατίθενται συγκεντρωτικά στον πίνακα 1.

Στο πρώτο στάδιο της έρευνας επιστρατεύτηκαν τα εργαλεία της άμεσης παρατήρησης, της πραγματοποίησης επισκόπησης με τη χρήση ερωτηματολογίων τα οποία απευθύνθηκαν σε χρήστες του δημόσιου χώρου, της αποδελτίωσης αναφορών σε ηλεκτρονικά ΜΜΕ και των συνεντεύξεων με σταθερούς παρατηρητές. Η άμεση παρατήρηση διήρκεσε 36 ώρες και συγκεκριμένα ένα πλήρες 24ωρο και 12 συμπληρωματικές ώρες παρατήρησης κατά το διάστημα στο οποίο παρατηρήθηκε υψηλή πυκνότητα χρήσης. Η παρατήρηση έλαβε χώρα διαφορετικές ημέρες, αλλά με κριτήρια το να μην περιλαμβάνονται σε αυτές σαββατοκύριακα και να υπάρχουν ευνοϊκές για την ύπαρξη χρηστών καιρικές συνθήκες. Το 24ωρο χωρίστηκε σε οκτώ τρίωρα και

καλύφθηκε ολόκληρο το εύρος του. Αντικείμενα της άμεσης παρατήρησης ήταν:

- Το φυσικό περιβάλλον του δημόσιου χώρου
- Το ευρύτερο αστικό περιβάλλον
- Οι χρήστες και η συμπεριφορά τους στα εξής επίπεδα: εμφάνιση (ηλικία, φύλο, ντύσιμο), δραστηριότητες και μεταξύ τους διαδράσεις, ομαδοποιήσεις, κίνηση στο χώρο
- Η παρουσία και δράση συλλογικών υποκειμένων και μηχανισμών.

Η βάση δεδομένων από την άμεση παρατήρηση περιλαμβάνει εκτεταμένες σημειώσεις και παρατηρήσεις, φωτογραφίες και σκαριφήματα των δράσεων, της θέσης και των χαρακτηριστικών των χρηστών και της κίνησης στο χώρο. Τα ερωτηματολόγια απευθύνθηκαν σε εκατό χρήστες του δημόσιου χώρου με τυχαία δειγματοληψία. Οι χρήστες οι οποίοι συμμετείχαν στην επισκόπηση βρίσκονταν στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων, είτε σε τραπεζοκαθίσματα επί της πλατείας είτε στο υπόλοιπο της. Η επισκόπηση έλαβε χώρα από τετραμελή ομάδα αποτελούμενη από αρχιτέκτονες και κοινωνιολόγους στις 19/4/2014 από τις 18:00 έως τις 21:00, καθώς τότε εμφανίστηκαν κατά την άμεση παρατήρηση οι υψηλότερες πυκνότητες χρήσης και περιέλαβε ερωτήσεις κλειστού και ανοιχτού τύπου. Οι πρώτες αφορούσαν:

- δημογραφικά χαρακτηριστικά: φύλο, ηλικία, εισόδημα, επίπεδο εκπαίδευσης, τόπο κατοικίας
- βαθμό άνεσης, οικειότητας και αίσθησης ασφάλειας
- αξιολόγηση δράσεων και παρεμβάσεων συλλογικών υποκειμένων και μηχανισμών στον δημόσιο χώρο.

Οι δεύτερες αφορούσαν παράγοντες ελκυστικότητας ή μη ελκυστικότητας των δημόσιου χώρου και περιγραφή του με μια λέξη ή φράση. Ταυτόχρονα με τα παραπάνω —προκειμένου να επιτευχθεί τριγωνισμός σχετικά με την επιλογή των συλλογικών κοινωνικών υποκειμένων που δραστηριοποιούνται στην πλατεία— διενεργήθηκε διαδικτυακή έρευνα για τον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο σε σχέση με τη πενταετία 2009-2014, καθώς και τρεις συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές, εκ των οποίων οι δύο αφορούσαν ιδιοκτήτες περιπτέρων και η μία κάτοικο.

Το δεύτερο στάδιο αφορά την ανάλυση των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα σε συλλογικά κοινωνικά υπο-

Πεδία αξιολόγησης	Παράμετροι	Ποικιλότητα/ ανοιχτοί χώροι	Ομοιογενείς/ κλειστοί χώροι
Ποικιλότητα	<ul style="list-style-type: none"> • Δημογραφικά χαρακτηριστικά χρηστών • Ιδεολογική τοποθέτηση χρηστών • Αξιολογήσεις χρηστών • Παρουσία γυναικών • Φυσικό περιβάλλον και παρεμβάσεις στο χώρο • Συσχέτιση βαθμού ασφάλειας και άνεσης/ οικειότητας χρηστών • Συσχέτιση/ απόκλιση με τους υπό έρευνα μηχανισμούς 	<ul style="list-style-type: none"> • Διασπορά δημογραφικών χαρακτηριστικών • Διασπορά ιδεολογικής τοποθέτησης • Αυξημένη παρουσία γυναικών • Θετικές αξιολογήσεις από χρήστες • Χαμηλές συγκεντρώσεις σε κοινές φαντασιακές προσλήψεις • Ποικιλότητα φυσικού περιβάλλοντος και παρεμβάσεων • Παρουσία πολλαπλών ταυτοτήτων • Σύγκλιση στο βαθμό ασφάλειας και άνεσης • Διασπορά απόψεων για τους μηχανισμούς 	<ul style="list-style-type: none"> • Συγκεντρώσεις δημογραφικών χαρακτηριστικών • Συγκεντρώσεις ιδεολογικών τοποθετήσεων • Μειωμένη παρουσία γυναικών • Υψηλές συγκεντρώσεις σε κοινές φαντασιακές προσλήψεις • Ομοιογένεια φυσικού περιβάλλοντος και παρεμβάσεων • Παρουσία μίας ταυτότητας ή δίπολου ταυτοτήτων • Απόκλιση στο βαθμό ασφάλειας και άνεσης • Υψηλές συγκεντρώσεις θετικών ή αρνητικών αξιολογήσεων για μηχανισμούς
Ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της παρουσίας των χρηστών	<ul style="list-style-type: none"> • Τύποι δραστηριοτήτων • Ύπαρξη ομαδοποιήσεων • Πυκνότητα χρήσης κατά τη διάρκεια της ημέρας • Συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις 	Ενεργητική χρήση του χώρου <ul style="list-style-type: none"> • Ενεργητικές δραστηριότητες • Παρουσία ομαδοποιήσεων • Αυξημένη πυκνότητα χρηστών • Διασπορά της πυκνότητας κατά τη διάρκεια της ημέρας • Ανάπτυξη συλλογικών δράσεων/ αυξημένη συμμετοχή σε αυτές 	Παθητική χρήση του χώρου <ul style="list-style-type: none"> • Παθητικές δραστηριότητες • Παρουσία μεμονωμένων ατόμων • Μειωμένη πυκνότητα χρηστών • Συγκεντρώσεις της πυκνότητας κατά τη διάρκεια της ημέρας • Απουσία συλλογικών δράσεων / μειωμένη συμμετοχή σε αυτές
Άνεση και ασφάλεια	<ul style="list-style-type: none"> • Βαθμός άνεσης χρηστών • Βαθμός ασφάλειας χρηστών • Περιστατικά βίας ή παραβατικότητας 	Αυξημένα επίπεδα ασφάλειας <ul style="list-style-type: none"> • Υψηλός βαθμός άνεσης και ασφάλειας χρηστών • Απουσία περιστατικών βίας και αποκλεισμού • Αρνητική αξιολόγηση του δημόσιου χώρου, της κοινωνικής ζωής του και των νοημάτων του 	Χαμηλά επίπεδα ασφάλειας <ul style="list-style-type: none"> • Μειωμένος βαθμός άνεσης και ασφάλειας χρηστών • Ανάπτυξη περιστατικών βίας και αποκλεισμού • Θετική αξιολόγηση του δημόσιου χώρου, της κοινωνικής ζωής του και των νοημάτων του
Άλλα	Αξιολογήσεις χρηστών		

Πίνακας 1: Πεδία, παράμετροι και κριτήρια αξιολόγησης των πρακτικών χρήσης και της καθημερινής κοινωνικής ζωής του δημόσιου χώρου (Πηγές: Carmona et al.,2003; Carr et al.,1992; Gehl,1996; Holland,2007; Loukaitou και Sideris,1999; Marusic,2010; Montgomery,1998; Project for Public Spaces, 2000; Shaftoe, 2008; Whyte,1980. Επεξεργασία: Δ. Πέττας (2015).

κείμενα και μηχανισμούς οι οποίοι αναπτύσσονται στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και εντάσσονται σε τρεις κατηγορίες: οικονομικοί μηχανισμοί, οι οποίοι αποτελούνται από καταστημάτων περιμετρικά της πλατείας και μεσίτες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, μηχανισμοί του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίοι περιλαμβάνουν σώματα της αστυνομίας και τον Δήμο Αθηναίων, και οργανώσεις πολιτών/ συλλογικότητες, οι οποίοι περιλαμβάνουν την Κί-

νηση Κατοίκων του Δημοτικού Διαμερίσματος, την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα και συλλογικότητα του αντιεξουσιαστικού χώρου η οποία δραστηριοποιείται στην περιοχή. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν έντεκα ανοικτές, σε βάθος συνεντεύξεις με συμμετέχοντες ή εκπροσώπους των παραπάνω μηχανισμών οι οποίες στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν. Η ανάλυση των σχέσεων εξουσίας πραγματοποιείται σε τρία επίπεδα: απόψεις, πρα-

κτικές και σχέσεις μεταξύ των μηχανισμών. Σε ό,τι αφορά τις σχέσεις εξουσίας, η ερμηνεία προέκυψε από παραδοχές και αφηγήσεις περιστατικών από τους συμμετέχοντες, αλλά και ευρήματα της πρώτης φάσης της έρευνας. Κριτήρια ύπαρξης κατάστασης κυριαρχίας προς όφελος ενός μηχανισμού ή μιας ομαδοποίησης μηχανισμών αποτελούν τα εξής:

- Σημαντικός βαθμός παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον και στην κοινωνική ζωή του δημόσιου χώρου
- Παραδοχή της κατάστασης κυριαρχίας από άλλους μηχανισμούς
- Εξάρτηση των παρεμβάσεων άλλων μηχανισμών από τις παρεμβάσεις ενός μηχανισμού
- Υψηλή αποδοχή των παρεμβάσεων από τους χρήστες
- Ιδεολογική - όπου οι μηχανισμοί συγκροτούνται σε ιδεολογική βάση-σύγκλιση μηχανισμού και χρηστών.

3. Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

3.1 Περιγραφή και αξιολόγηση της καθημερινής ζωής και των πρακτικών χρήσης

Ποικιλομορφία

Σε ό,τι αφορά την καθημερινή παρουσία μηχανισμών στον δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, με βάση την άμεση παρατήρηση, υπήρξε παρουσία του συνόλου των υπό έρευνα μηχανισμών με διαφορετικές συχνότητες. Η αστυνομία είχε σταθερή παρουσία, ιδιαίτερα κατά τις απογευματινές και βραδινές ώρες. Σύμφωνα με τους αστυνομικούς αυτούς, οι περιπολίες έχουν καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια, με σκοπό την αποτροπή περιστατικών βίας και παραβατικότητας. Από το Δήμο Αθηναίων δραστηριοποιήθηκαν συνεργεία καθαρισμού τις πρωινές ώρες, καθώς και συνεργεία έργων, τα οποία όμως εκδιώχθηκαν (βλ. παρακάτω). Προβληματικές εμφανίζονται οι συνθήκες για τους οικονομικούς μηχανισμούς στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Αν και το σύνολο των ισόγειων χώρων περιμετρικά της πλατείας είναι προορισμένο για εμπορική χρήση, σημαντικό ποσοστό των χώρων αυτών είναι άδειοι και προς ενοικίαση. Ως αποτέλεσμα, υπάρχει μια εικόνα εγκατάλειψης και περιορισμένη ανάπτυξη δραστηριοτήτων.

Εικόνα 1: Κλειστά καταστήματα περιμετρικά της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα

Σε ό,τι αφορά τις οργανωμένες ομάδες και τους κινηματικούς μηχανισμούς, η πρώτη επίσκεψη στο χώρο της πλατείας στο πλαίσιο της άμεσης παρατήρησης (8/4/2014, 12:00) αποτέλεσε μία χαρακτηριστική εισαγωγή στις συνθήκες του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου. Ομάδα κατοίκων της περιοχής, υποστηριζόμενη από μέλη του νεοναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής με επικεφαλής τον υποψήφιο δήμαρχο Αθηναίων του συγκεκριμένου κόμματος απέτρεψε την πραγματοποίηση εργασιών από συνεργεία του Δήμου Αθηναίων. Οι εργασίες σχετίζονταν με τη μεταφορά της παιδικής χαράς εντός της πλατείας.

Εικόνα 2: Συνθήματα στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Στο φυσικό περιβάλλον της πλατείας εντοπίζονται αφηγήσεις σε σχέση με το περιεχόμενο της σύγκρουσης, αλλά και τα αντιτιθέμενα μέρη.

Ομάδες αντιθετικής ιδεολογικής συγκρότησης, η οποία μεταφράζεται σε αντίθετες τοποθετήσεις σε σχέση με την παρουσία μεταναστών στον δημόσιο χώρο, αντιπαρατίθενται σε επίπεδο συνθημάτων και αφηγήσεων. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα συνθήματα αποδομούνται και μεταλλάσσονται εκατέρωθεν, όπως φαίνεται στην εικόνα 2. Εντούτοις, αφηγήσεις και οπτικές οι οποίες εμφανίζονται συχνότερα πρόσκεινται θετικά προς τη Χρυσή Αυγή, καθώς και σχετιζόμενες με αυτή νεοαξιστικές τοποθετήσεις. Από την αποδελτίωση αναφορών στο Διαδίκτυο και συνεντεύξεις με σταθερούς παρατηρητές, προέκυψε παρουσία και δραστηριοποίηση τόσο τοπικών, όσο και ευρύτερων κινηματικών μηχανισμών.

Σε άλλες πλατείες οι οποίες εξετάστηκαν στο πλαίσιο της ευρύτερης έρευνας (Π., 2015), σημαντικό τμήμα της ανάλυσης των χαρακτηριστικών της καθημερινότητας στηρίχθηκε σε δεδομένα τα οποία προέκυψαν από ερωτηματολόγια, τα οποία συμπληρώθηκαν από χρήστες. Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, εξίσου σημαντικά συμπεράσματα προέκυψαν από την ίδια τη διαδικασία της συλλογής των δεδομένων και την αλληλεπίδραση μεταξύ της ομάδας έρευνας και των χρηστών, η οποία ανέδειξε την κυριαρχία ενός καθεστώτος φόβου και ανασφάλειας. Ενώ στις πλατείες Εξαρχείων και Συντάγματος η πλειοψηφία των χρηστών συμμετείχε στην έρευνα, με τους χρήστες ταυτόχρονα να δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για το περιεχόμενο της εργασίας, κάνοντας επιπλέον ερωτήσεις, παρατηρήσεις, σχόλια κ.λπ., στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα μεγάλο μέρος των χρηστών αρνήθηκε να απαντήσει σε ερωτήματα τα οποία αφορούσαν ιδεολογικές τοποθετήσεις και αξιολογήσεις μηχανισμών. Έλληνες χρήστες ανέφεραν ότι φοβούνται να τοποθετηθούν αρνητικά απέναντι στη Χρυσή Αυγή και τους υποστηρικτές της στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και ανάμεσα στους μετανάστες χρήστες υπήρξε φόβος αφενός λόγω ομάδων και οργανώσεων οι οποίες προβαίνουν σε βίαιες εναντίον τους επιθέσεις και αφετέρου λόγω απουσίας απαραίτητων δικαιολογητικών για την παραμονή τους στη χώρα. Σύμφωνα με τη Βαρούξη (2009), εντοπίζονται αρνητικές διακρίσεις σε ότι αφορά τα δικαιώματα απέναντι στους μετανάστες. Οι διακρίσεις αυτές εδράζονται τόσο σε πρακτικές δημόσιων φορέων και οργανισμών όσο και στη χαμηλή κοινωνική αναγνώριση δικαιωμάτων.

Όπως προέκυψε από την επισκόπηση, η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, παρά τις αυξημένες αναφορές σε αυτή στη δημόσια συζήτηση και σφαίρα, αποτελεί έναν δημόσιο χώρο τοπικής απεύθυνσης. Το 65% των χρηστών διαμένει στην ευρύτερη περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα, το 26% στο κέντρο της Αθήνας και το 9% σε άλλη περιοχή ή εκτός Αθήνας. Σε ό,τι αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών, παρατηρήθηκαν υψηλές συγκεντρώσεις χρηστών χαμηλού εισοδήματος και χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 82% των χρηστών έχουν ετήσιο εισόδημα έως 20.000 ευρώ, ενώ σε ό,τι αφορά τους μετανάστες το αντίστοιχο ποσοστό είναι 100%. Επιπλέον, εμφανίζονται χαμηλές συγκεντρώσεις χρηστών αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (18%) και κατόχων μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου σπουδών (6%).

Στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα παρατηρούνται υψηλές συγκεντρώσεις ηλικιωμένων και χρηστών μέσης ηλικίας. Το 28% του δείγματος ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 45-60 ετών και το 21% έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 61 ετών. Ο διαχωρισμός του δείγματος δείχνει και μία δημογραφική τάση στους χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, καθώς οι μετανάστες ανήκουν στη συντριπτική πλειοψηφία τους (89%) σε νεότερες ηλικιακές ομάδες, σε αντίθεση με τους Έλληνες όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι μόλις 30%. Με τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι οι δημογραφικές κατανομές στην ευρύτερη περιοχή (βλ. Kandyilis and Kavoulakos, 2012) μεταφράζονται σε αντίστοιχες κατανομές στους χρήστες του δημόσιου χώρου.

Σε ότι αφορά τις αξιολογήσεις των μηχανισμών και συλλογικών υποκειμένων από τους χρήστες, η δράση και η παρουσία καταστημάτων και επιχειρήσεων αξιολογείται θετικά και μάλλον θετικά από Έλληνες και μετανάστες χρήστες σε ποσοστό 61%, έναντι 25% αρνητικών και μάλλον αρνητικών αξιολογήσεων. Η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα ανάμεσα στους Έλληνες χρήστες συγκεντρώνει 54% θετικών και μάλλον θετικών αξιολογήσεων έναντι 33% αρνητικών και μάλλον αρνητικών. Τα αντίστοιχα ποσοστά σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση από μετανάστες χρήστες είναι 0% και 89%. Η Κίνηση Κατοίκων 6ου Διαμερίσματος συγκεντρώνει σε ποσοστό 29% θετικές και μάλλον θετικές αξιολογήσεις και σε ποσοστό 54% αρνητικές και μάλλον αρνητικές από τους Έλληνες χρήστες. Οι μετανάστες χρήστες σε ποσοστό 54% την αξιολογούν θε-

τικά και σε ποσοστό 0,5% αρνητικά. Η διαφοροποίηση των αξιολογήσεων ανάμεσα σε έλληνες και μετανάστες χρήστες επεκτείνεται σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας και τις παρεμβάσεις του. Οι έλληνες χρήστες τις αξιολογούν θετικά και μάλλον θετικά σε ποσοστό 73%, σε αντίθεση με τους μετανάστες χρήστες, όπου το ποσοστό θετικών αξιολογήσεων είναι 20% και το αντίστοιχο ποσοστό αρνητικών και μάλλον αρνητικών 68%. Η αξιολόγηση του Δήμου Αθηναίων είναι περισσότερο ισορροπημένη και αφορά το σύνολο των χρηστών. Το 45% του δείγματος αξιολογεί αρνητικά τις παρεμβάσεις του Δήμου Αθηναίων έναντι του 35%, το οποίο τις αξιολογεί θετικά.

Με βάση τα παραπάνω, προκύπτει ότι, όταν τα δεδομένα αναλύονται συγκεντρωτικά, οι αξιολογήσεις εμφανίζονται μοιρασμένες και ισορροπημένες. Εντούτοις, όταν το δείγμα διαχωρίζεται σε έλληνες και μετανάστες χρήστες, προκύπτουν διαφορετικές αξιολογήσεις και προσλήψεις των μηχανισμών αυτών. Η διαφοροποίηση αυτή εκτείνεται στις προσλήψεις των ελκυστικών και μη ελκυστικών χαρακτηριστικών του δημόσιου χώρου, αλλά και στις περιγραφές του. Οι χρήστες, στο πλαίσιο της επισκόπησης, αρχικά κλήθηκαν να αναφέρουν παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και στη συνέχεια κλήθηκαν να περιγράψουν τον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο με δύο λέξεις ή φράσεις. Οι

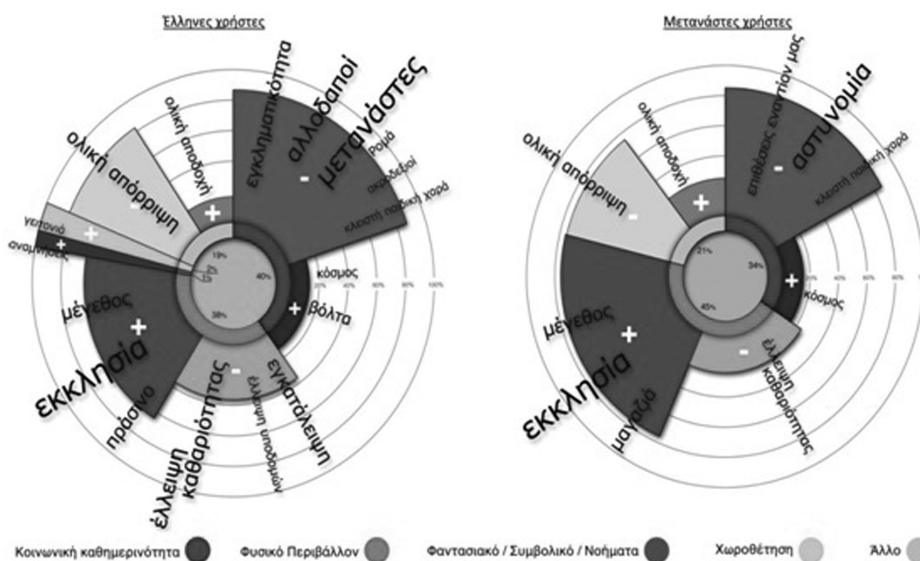
απαντήσεις οδήγησαν στη διαμόρφωση πέντε κατηγοριών, όπως αυτές παρουσιάζονται στη συνέχεια.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω γραφήματα, οι κατηγοριοποιήσεις των παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ανάμεσα σε έλληνες και μετανάστες χρήστες συμπίπτουν. Επιπλέον, ταυτίζονται ως προς το περιεχόμενο σε ό,τι αφορά την κατηγορία του φυσικού περιβάλλοντος. Εντούτοις, το περιεχόμενο της κατηγορίας της κοινωνικής καθημερινότητας και συγκεκριμένα των παραγόντων μη ελκυστικότητας είναι σε σημαντικό βαθμό διαφοροποιημένο. Οι έλληνες χρήστες αναφέρουν ως αρνητικούς παράγοντες την παρουσία μεταναστών και αλλοδαπών γενικότερα, ενώ εμφανίζονται σε χαμηλό ποσοστό αναφορές στην παρουσία και δράση ακροδεξιών και ρατσιστικών ομάδων. Οι μετανάστες χρήστες, όπως προέκυψε και από τις συζητήσεις κατά τη συλλογή των δεδομένων, αφενός εκδηλώνουν αισθήματα φόβου σε σχέση με ελέγχους και επεμβάσεις της αστυνομίας και αφετέρου αναφέρουν επιθέσεις εναντίον τους και αρνητικές αλληλεπιδράσεις με έλληνες χρήστες και μηχανισμούς, όπως η Χρυσή Αυγή και η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα.

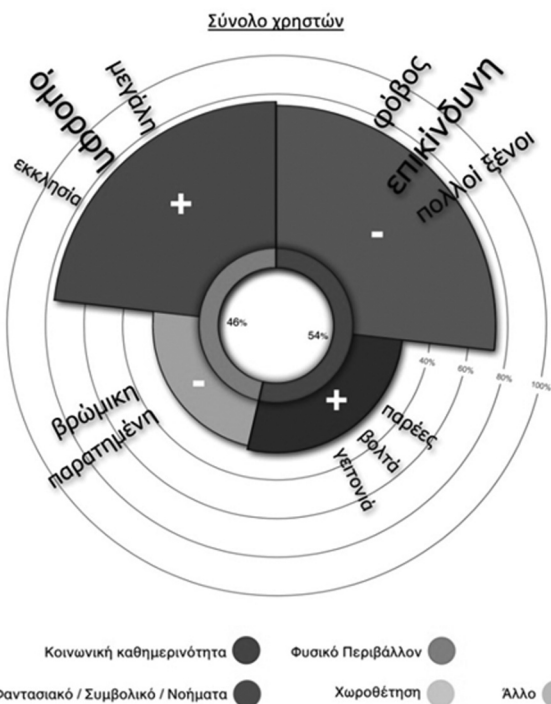
Στο γράφημα 3 παρουσιάζονται οι περιγραφές του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου από το σύνολο των χρηστών. Όπως γίνεται εμφανές, υπάρχει μία ισχυρή θετική πρόσληψη του φυσικού περιβάλλοντος του δημόσιου χώρου της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα και μία αντίστοιχα ισχυρή αρνητική πρόσληψη της κοινωνικής καθημερινότητας σε αυτόν.

Εντούτοις, όταν το δείγμα διαχωριστεί σε έλληνες και μετανάστες χρήστες, προκύπτει μία εντελώς διαφορετική πρόσληψη του δημόσιου χώρου στο σύνολό του.

Η πρόσληψη της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα είναι αρνητική για τους έλληνες χρήστες και θετική για τους μετανάστες χρήστες: οι δύο αυτές ομάδες χρηστών διαφο-

Γράφημα 1 & Γράφημα 2: Γρανάζια παραγόντων ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με έλληνες και μετανάστες χρήστες

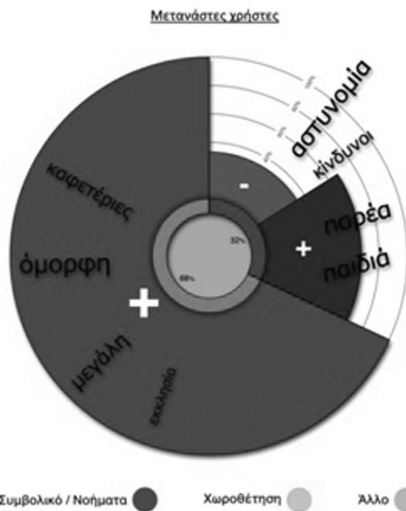
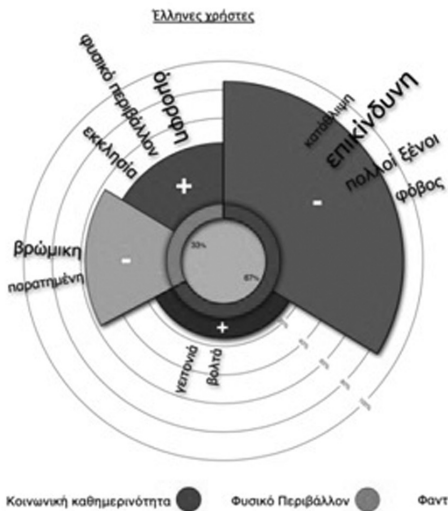

Γράφημα 3: Γρανάζι περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από τους χρήστες

Όταν οι δυο παραπάνω κατηγορίες καλούνται να περιγράψουν την πλατεία με δύο λέξεις ή φράσεις δημιουργούνται επομένως δύο εντελώς διαφοροποιημένες προσλήψεις και αποδόσεις: οι πρώτοι προσλαμβάνουν μία αρνητική εικόνα της πλατείας, την οποία αποδίδουν στις κοινωνικές συνθήκες σε αυτή και κυρίως στην παρουσία μεταναστών, την οποία θεωρούν προβληματική. Αντίθετα, οι μετανάστες χρήστες, αν και όπως είδαμε στις αναφορές σε παράγοντες ελκυστικότητας και μη ελκυστικότητας αναφέρθηκαν σε αρνητικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής καθημερινότητας, προσλαμβάνουν την πλατεία ως έναν όμορφο, μεγάλου μεγέθους δημόσιο χώρο τον οποίο χρησιμοποιούν ως τόπο συναναστροφής και ψυχαγωγίας.

Ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά πρακτικών χρήσης και δραστηριοτήτων

Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δεν πραγματοποιήθηκαν συλλογικές δραστηριότητες στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Οι συλλογικές δράσεις, οι οποίες αναπτύσσονται στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας αλλά

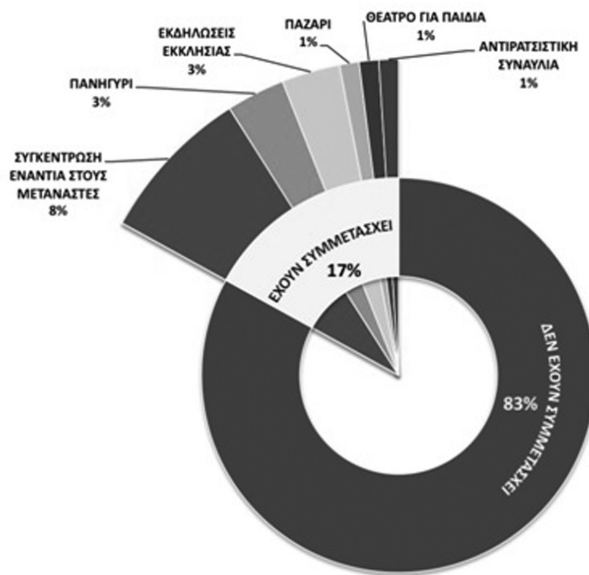

Γράφημα 4 & Γράφημα 5: Γρανάζια περιγραφών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα από έλληνες και μετανάστες χρήστες

ροποούνται σε τέτοιο βαθμό, ώστε τα γραφήματα θα μπορούσαν να αναφέρονται σε δύο διαφορετικούς δημόσιους χώρους. Εκτός της διαφοροποίησης των προσλήψεων ανάμεσα σε θετικές και αρνητικές, εμφανίζεται επιπλέον διαφοροποίηση στις κατηγορίες των περιγραφών, καθώς οι έλληνες χρήστες επικεντρώνονται στις κοινωνικές συνθήκες, ενώ οι μετανάστες χρήστες στο φυσικό περιβάλλον.

και κατά τα προηγούμενα έτη, πραγματοποιούνται κυρίως στη βάση ζητημάτων μετανάστευσης και παρουσίας μεταναστών στον δημόσιο χώρο. Οι δράσεις του κινήματος απόρριψης των μεταναστών λαμβάνουν κυρίως μορφή διαμαρτυρίας, ενώ οι δράσεις κινηματικών μηχανισμών υποστηρικτικών προς τους μετανάστες περιλαμβάνουν δράσεις πολιτισμού, ενημέρωσης κ.λπ. Οι δύο αυτές κατηγορίες μηχανισμών πραγματοποιούν επίσης συχνά αντι-εκδηλώσεις, οι οποίες λαμβάνουν

χώρα ταυτόχρονα με τις κύριες εκδηλώσεις. Οι χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα παρουσιάζουν χαμηλή συμμετοχή σε συλλογικές δράσεις και άλλες εκδηλώσεις. Μόλις το 17% των χρηστών έχει συμμετάσχει σε κάποια δράση ή εκδήλωση και το 10% έχει συμμετάσχει σε δράση είτε του κινήματος απόρριψης είτε του κινήματος υποστήριξης των μεταναστών. Το γεγονός αυτό αποτελεί μία πρώτη ένδειξη σχετικά με τα υποκείμενα της σύγκρουσης, τα οποία σε σημαντικό βαθμό είναι εξωτερικά ως προς τον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο. Μόνο ένα περιορισμένο ποσοστό των χρηστών της πλατείας αποτελεί υποκείμενο των δράσεων είτε του κινήματος απόρριψης είτε του κινήματος υποστήριξης, ενώ οι μετανάστες χρήστες απουσιάζουν από δράσεις του κινήματος υποστήριξης.

Γράφημα 6: Συμμετοχή των χρηστών της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα σε συλλογικές δράσεις

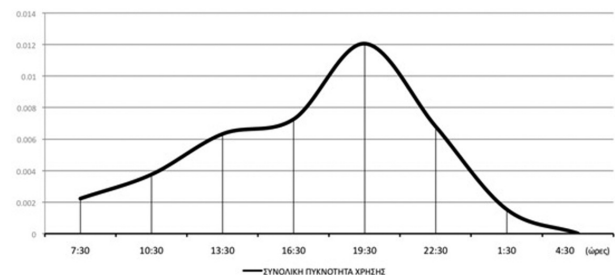
Σημαντικό τμήμα των χρηστών, σε σχέση με δράσεις και εκδηλώσεις τις οποίες θεωρούν επιθυμητές στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα, αναφέρεται σε δράσεις ή αποτροπή δράσεων αποκλεισμού ομάδων, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στους δημόσιους χώρους της πλατείας Εξαρχείων και Συντάγματος οι οποίοι εξετάστηκαν στο πλαίσιο της ευρύτερης έρευνας (Π., 2015) και στους οποίους οι χρήστες επιθυμούν σε σημαντικά ποσοστά πολιτιστικές δράσεις και εκδηλώσεις. Αντίθετα, η πλειοψηφία των χρηστών στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα επιθυμεί είτε την παύση είτε την ένταση πράξεων αποκλεισμού από τον δημόσιο χώρο.

Γράφημα 7: Επιθυμητές δράσεις στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα σύμφωνα με τους χρήστες

Ατομικές πρακτικές χρήσης και δραστηριότητες

Η πλατεία Αγίου Παντελεήμονα είναι ένας δημόσιος χώρος τοπικής απεύθυνσης. Οι καθημερινές πρακτικές χρήσης, αλλά και οι πυκνότητες χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου παραπέμπουν σε έναν δημόσιο χώρο γειτονιάς.

Γράφημα 8: Πυκνότητα χρήσης κατά τη διάρκεια του 24ώρου στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα

Οι υψηλότερες πυκνότητες χρήσης παρατηρούνται το απόγευμα και νωρίς το βράδυ. Στο γεγονός αυτό καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η παρουσία παιδιών και συνοδών τους. Χάρη στην αυξημένη παρουσία των παιδιών, η πλατεία φιλοξενεί σε σημαντικό βαθμό ενεργητικές χρήσεις. Το παιχνίδι αποτελεί και τη μοναδική συνύπαρξη σε δραστηριότητες ελλήνων και μεταναστών χρηστών, έστω και αν αφορά αποκλειστικά

παιδιά. Οι ατομικές δραστηριότητες και πρακτικές χρήσης οι οποίες αναπτύσσονται στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα είναι κυρίως ενεργητικές, έστω και αν εξαιρεθούν δραστηριότητες οι οποίες αφορούν παιχνίδι, καθώς εμφανίζεται μεγάλος αριθμός χρηστών ο οποίος καταναλώνει χρόνο σε ομαδοποιήσεις εντός των οποίων αναπτύσσονται συζητήσεις και αλληλεπίδραση. Επιπλέον, οι έλληνες χρήστες εκτός τραπεζοκαθισμάτων είναι στην πλειοψηφία τους ηλικιωμένοι, ενώ οι ομαδοποιήσεις μεταναστών αφορούν κυρίως νέους, με υψηλή συχνότητα εμφάνισης οικογενειών. Στην πλατεία συνυπάρχουν σε όλη τη διάρκεια του 24ώρου έλληνες και μετανάστες χρήστες. Κατά τη διάρκεια της άμεσης παρατήρησης δεν προέκυψε κάποιο περιστατικό, το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί συνέχεια ή αποτέλεσμα των συγκρούσεων οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως και θα αναλυθούν περισσότερο στη συνέχεια. Ωστόσο, παρά την ανυπαρξία αρνητικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ ελλήνων και μεταναστών χρηστών, δεν παρατηρήθηκε κάποια αλληλεπίδραση με θετικό περιεχόμενο. Έλληνες και μετανάστες χρήστες δεν ανέπτυξαν καμιάς μορφής και περιεχομένου αλληλεπίδραση, ενώ παρατηρήθηκε απόσταση σωμάτων και δράσεων.

3.2. Απόψεις και πρακτικές μηχανισμών

Απόψεις

Η λειτουργία του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου ως πεδίο αστικών συγκρούσεων λαμβάνει χώρα με βάση το δικαίωμα χρήσης από μετανάστες. Εντούτοις, οι μετανάστες συμμετέχουν στη σύγκρουση αυτή με παθητικό τρόπο. Με βάση τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από την άμεση παρατήρηση, τα ερωτηματολόγια, τις συνεντεύξεις και την αποδελτίωση των αναφορών στο Διαδίκτυο δεν προέκυψε ανάπτυξη και δράση οργανωμένων ομάδων μεταναστών, οι οποίες προβαίνουν σε πράξεις επίθεσης ή ενεργητικής αποτροπής των εις βάρος τους επιθέσεων. Με τη διαπίστωση αυτή δεν υπονοείται ανυπαρξία ομαδοποιήσεων μεταναστών, αλλά μη συγκρότηση ομάδων μεταναστών πάνω στη βάση του περιεχομένου της σύγκρουσης στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο. Το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών προβαίνει σε αξιολογήσεις των κοινωνικών συνθηκών και της καθημερινότητας με βάση αναφορές στην παρουσία μεταναστών και στις

παρεμβάσεις και δράσεις μηχανισμών σε σχέση με τη συνθήκη αυτή. Οι αξιολογήσεις αναφέρονται στο σύνολό τους σε συνθήκες υποβάθμισης και εγκατάλειψης, αλλά διαφοροποιούνται εντελώς ως προς το περιεχόμενο. Το περιεχόμενο, το οποίο λαμβάνει η κοινή διαπιστωμένη υποβάθμιση της περιοχής, δεν είναι ενιαίο ανάμεσα στους συμμετέχοντες στα υπό έρευνα συλλογικά υποκειμένα και μηχανισμούς και συγκροτούνται δύο αντιθετικές αφηγήσεις για τις αιτίες της υποβάθμισης. Η πρώτη, η οποία αναπαράγεται από μέρος των καταστηματαρχών, την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα και –όπως αναλύθηκε προηγουμένως– μέρος των ελλήνων χρηστών, αναδεικνύει την ύπαρξη μεταναστών ως τον κύριο παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής και του δημόσιου χώρου. Αντίθετα, η αφήγηση μέρους των καταστηματαρχών, της αναρχικής συλλογικότητας, της Κίνησης Κατοίκων του Διαμερίσματος, μέρους των ελλήνων χρηστών και το σύνολο των μεταναστών χρηστών αναδεικνύει ως παράγοντα υποβάθμισης τη δράση ακροδεξιών και ρατσιστικών ομάδων. Σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας, αν και δεν υπάρχει απόλυτα ενιαία τοποθέτηση, στο σύνολο των αφηγήσεων της τονίζεται ως παράγοντας αυξημένης εγκληματικότητας η υψηλή παρουσία μεταναστών και δικαιολογείται η δυσaráεσκεια προς αυτή κατοίκων.

Στη συνέχεια, θα εξεταστεί το περιεχόμενο της απόρριψης των μεταναστών και των δράσεων αποκλεισμού τους από τον δημόσιο χώρο. Είναι κρίσιμο για την έρευνα να καταστεί ξεκάθαρο εάν η πρόθεση και οι συνεπαγόμενες πράξεις αποκλεισμού λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της απόρριψης πρακτικών ή στο επίπεδο της απόρριψης ταυτοτήτων.

«Θέλουμε να ζούμε σε μια γειτονιά ελληνική και όχι πακιστανική, αυτοί έχουν διώξει όλους τους έλληνες από δω πέρα και σε λίγο θα είναι μόνο τέτοιοι». Ν.Κ., καταστηματαρχής

«Ο πληθυσμός εδώ αλλάζει, μείναμε οι γέροι [...] Κλείστηκαν οι έλληνες μέσα και κυκλοφορούνε μελαμψοί και μαντήλες. Και παιδιά τρία-τρία, πέντε-πέντε [...] Φτάνει να μη γίνουμε πάρα πολλοί και γίνουν πιο πολλοί από εμάς. Γιατί αυτή την ώρα κινδυνεύουμε να είναι πιο πολλοί οι ξένοι από εμάς [...] Δεν μπορούμε να τους αφήσουμε να γίνουμε πλειοψηφία. Μας ενοχλεί. Μας ενοχλεί και αισθητικά δηλαδή [...] Στα σχολεία τα 90

παιδιά είναι ξένα και τα 10 είναι ελληνόγεια». Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα

«Απλά ο κόσμος εκεί πέρα είναι αγανακτισμένος, γιατί βλέπει ότι δεν μπορεί να κυκλοφορήσει στη γειτονιά του. Όταν πλέον στον Αγ. Παντελεήμονα οι Έλληνες που μένουν είναι μειονότητα, φοβούνται. Βλέπουνε όλα αυτά τα σκηνικά που γίνονται. Βγαίνουν Πακιστανοί με Αφγανούς και σφάζονται με χατζάρες. Μεσ στο δρόμο τώρα. Δηλαδή λες και είναι σε τίποτα τριτοκοσμικές χώρες». Α.Τ. Ομοιοίος

Οι παραπάνω χαρακτηριστικές αφηγήσεις, τμήμα και δομικό συστατικό του κινήματος απόρριψης των μεταναστών, απαντούν στα προηγούμενα ερωτήματα (βλ. συμπληρωματικά «Επιστολή 1.000 κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα Αχαρνών», 2008). Το κίνημα απόρριψης δεν αποκλείει κυρίως με βάση πρακτικές των μεταναστών, παράνομες ή παραβατικές. Αντίθετα, στο επίκεντρο της αφήγησής του είναι η αντιμετώπιση της δημογραφικής αλλαγής η οποία επιτελείται στην ευρύτερη συνοικία του Αγίου Παντελεήμονα. Οι μετανάστες, στην περίπτωση αυτή, γίνονται στόχος αποκλειστικά λόγω της διαφορετικότητάς τους σε πολιτισμικό επίπεδο και της υψηλής πληθυσμιακά παρουσίας τους. Το κίνημα απόρριψης εντάσσει το σύνολο των μεταναστών σε μία ενιαία ταυτότητα, τη ταυτότητα του «ξένου», με την έννοια του έτερου προς το υποκείμενο, του άλλου. Οι παραπάνω τοποθετήσεις, θέτοντας ζητήματα πολιτισμού, συγκροτούν μία ρατσιστική αφήγηση, στο πλαίσιο της οποίας οι μετανάστες υποβαθμίζουν το πολιτισμικό περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής. Στόχος είναι οι ξένες ταυτότητες, οι οποίες, αν και δεν είναι ενιαίες, θεωρούνται από το κίνημα απόρριψης στο σύνολό τους αντιθετικές προς αυτές των ελλήνων κατοίκων. Μέσα στην αφήγηση αυτή αναπαράγονται ρατσιστικά στερεότυπα περί «ανθρωποφάγων» υπάρχουν αναφορές σε ενόχληση σε επίπεδο αισθητικής κ.λπ.

Αντίθετα, μηχανισμοί οι οποίοι λειτουργούν υποστηρικτικά προς τους μετανάστες χαρακτηρίζουν το σύνολο του κινήματος απόρριψης και τις παρεμβάσεις του ως παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής. Ταυτόχρονα, υποστηρίζουν ότι το κίνημα αυτό έχει αναπτύξει συνέργειες και στενή συνεργασία με την αστυνομία, αλλά και το νεοαξιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής. Σύμφωνα με την ετήσια αναφορά του Racist Violence Recording Network (2012), σε μερίδα των ρατσιστικών επιθέσεων συμμετείχαν αστυνομικοί. Ταυ-

τόχρονα, ανάμεσα στα θύματα των επιθέσεων εδράζεται η πεποίθηση ότι η αναφορά στα αρμόδια αστυνομικά τμήματα δεν θα οδηγήσει στη δικαίωσή τους, ενώ ενδέχεται να τους δημιουργήσει περαιτέρω προβλήματα.

Πρακτικές και παρεμβάσεις των μηχανισμών

Το κίνημα απόρριψης των μεταναστών θέτει ως προτεραιότητα στις δράσεις και παρεμβάσεις του την αυξημένη παρουσία ελλήνων χρηστών στο πλαίσιο μιας απόπειρας «επανακατάληψης» του δημόσιου χώρου. Οι δράσεις και οι εκδηλώσεις του έχουν αποκλειστικά χαρακτήρα αποκλεισμού των μεταναστών, χωρίς να προωθούν ή να χρησιμοποιούν νέες χρήσεις και δραστηριότητες στον δημόσιο χώρο. Επιπλέον, συμμετέχοντες στο κίνημα απόρριψης αναπτύσσουν έντονη παρουσία στη δημόσια σφαίρα μέσα από τα ΜΜΕ, με αναφορές στην υποβάθμιση της περιοχής. Η παρουσία αυτή είναι κοινή διαπίστωση ότι συντέλεσε στην επιδείνωση των συνθηκών της περιοχής. Ταυτόχρονα, το κίνημα απόρριψης πραγματοποίησε παρεμβάσεις σε θεσμικούς φορείς του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Οι κινηματικοί μηχανισμοί οι οποίοι είναι υποστηρικτικοί προς τους μετανάστες παρουσίασαν μειωμένη δυνατότητα πραγματοποίησης δράσεων στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Οι παρεμβάσεις τους είχαν χαρακτήρα ενημέρωσης μέσω της προβολής αφηγήσεων αντίθετων με αυτούς του κινήματος απόρριψης, αλλά και της απόπειρας ένταξης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής μέσα από πολιτιστικές εκδηλώσεις. Επιπλέον, η Κίνηση Κατοίκων του Διαμερίσματος ακολούθησε εκτός κινηματικών δράσεων και θεσμικές οδούς, ειδικά σε ό,τι αφορά την επιδιωκόμενη επαναλειτουργία της παιδικής χαράς: επιστολές στο Δήμο Αθηναίων, απεύθυνση στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, συλλογή υπογραφών κ.λπ. Οι μηχανισμοί της οικονομίας δεν έχουν πραγματοποιήσει κάποια οργανωμένη συλλογική δράση ή παρέμβαση στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα. Η όποια συμμετοχή σε σχετικά γεγονότα λαμβάνει χώρα στη βάση της τοποθέτησής τους απέναντι στην παρουσία μεταναστών και στους υπό έρευνα κινηματικούς μηχανισμούς, αλλά και στην ιδεολογική τους τοποθέτηση.

Οι μετανάστες, η παρουσία και κοινωνική ένταξη των οποίων αποτελεί το διακύβευμα των συγκρούσεων

στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο, δεν έχουν συγκροτήσει οργανωμένες δομές στην περιοχή και οι όποιες ομαδοποιήσεις προκύπτουν μέσα από κοινωνικά και θρησκευτικά δίκτυα, χωρίς να αποκτούν πολιτικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Ως εκ τούτου, απουσιάζουν εκ μέρους τους συλλογικές δράσεις και παρεμβάσεις, ενώ και η συμμετοχή και αλληλεπίδραση με υποστηρικτικούς σε αυτούς μηχανισμούς είναι περιορισμένη. Ταυτόχρονα, εμφανίζονται ομαδοποιήσεις μεταναστών, οι οποίοι είτε διαμένουν για μακρά περίοδο στην περιοχή, είτε είναι μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι οποίοι τοποθετούνται στο κίνημα απόρριψης των νέων μεταναστών. Το κίνημα απόρριψης αντιμετωπίζει με διαφορετικά κριτήρια ομάδες μεταναστών οι οποίες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή τη δεκαετία του 1990, κυρίως αλβανικής και πολωνικής καταγωγής σε σχέση με μετανάστες ασιατικής και αφρικανικής καταγωγής οι οποίοι άρχισαν να εγκαθίστανται στην περιοχή στα μέσα της δεκαετίας του 2000 (Kandyllis and Kavoulakos, 2012).

«Δεν καταφέρανε οι οργανώσεις μεταναστών να έχουνε έτσι μια δυνατή πολιτική υπόσταση. Για να μπορούμε κι εμείς και για τα καλά και για τα κακά να συνεργαστούμε». Κίνηση Κατοίκων 6ου Διαμερίσματος

«Όταν μας βρίζανε σε εκείνον το δρομάκο, υπήρχανε παρέες μεταναστών που ήταν πολύ περισσότεροι απ' τους άλλους, απ' τους φασίστες. Οι οποίοι ήταν σε φάση... απλά κοιτάγανε, δεν ασχολιόντουσαν. Και το βρίσκανε και λίγο γραφικό ρε παιδί μου». Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου

3.3. Σχέσεις εξουσίας

Ανάπτυξη συμμαχιών και προσλήψεις των σχέσεων εξουσίας

Το κίνημα απόρριψης παρουσιάζει υψηλή επίδραση σε έλληνες χρήστες της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα και κατοίκους της ευρύτερης περιοχής. Επιπλέον, το κίνημα υποστήριξης δεν έχει καταφέρει να αναπτύξει ισχυρές συνεργασίες με ομάδες μεταναστών, οι οποίοι διαμένουν στην περιοχή. Τα δύο αυτά αντιθετικά κινήματα συνδέονται με ευρύτερους μηχανισμούς, καθώς στο πλαίσιο της έρευνας πεδίου παρουσιάστηκαν αναφορές από τη μία πλευρά σε ενεργή υποστήριξη από το νεοαξιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής και από την άλλη –και συγκεκριμένα από την Κίνηση Κατοίκων 6ου Διαμερίσματος– αναφορές σε υποστήριξη από

αντιρατσιστικές οργανώσεις, δημοτικές παρατάξεις αλλά και κόμματα όπως ο ΣΥΡΙΖΑ και η ΑΝΤΑΡΣΥΑ. Ειδικά η δράση της Χρυσής Αυγής είναι κομβική για την άρθρωση των σχέσεων εξουσίας στη πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα. Σύμφωνα με τον Loudos (2014), η δράση της Χρυσής Αυγής στη γειτονιά του Αγίου Παντελεήμονα αποτέλεσε κομβικό σημείο για την εδραίωση των πρακτικών της ενάντια σε μετανάστες, μειονότητες και ομάδες αντίθετης ιδεολογίας. Εντούτοις, η κυριαρχία των ρατσιστικών αφηγήσεων η οποία σε σημαντικό βαθμό επετεύχθη στον Άγιο Παντελεήμονα δεν επεκτάθηκε σε άλλες περιοχές της Αθήνας. Το γεγονός αυτό ενισχύεται από τα δεδομένα της παρούσας έρευνας σε σχέση με την υψηλή επίδραση των ρατσιστικών αφηγήσεων στη τοπική κοινωνία του Αγίου Παντελεήμονα. Η επίδραση αυτή αποτελεί και τον κύριο παράγοντα χαμηλής δυνατότητας παρέμβασης από το κίνημα υποστήριξης.

Σε ό,τι αφορά το μηχανισμό της αστυνομίας, διακρίνεται μία θετική προσέγγιση του κινήματος απόρριψης, υπό την έννοια αφενός της κοινής θεώρησης της συνθήκης αυξημένης παρουσίας μεταναστών ως προβληματικής και αφετέρου της αφήγησης περιστατικών τα οποία αφορούν αποκλειστικά παραβατικές συμπεριφορές μεταναστών. Επιπλέον, η αρνητική αξιολόγηση των επεμβάσεων της αστυνομίας από τους μηχανισμούς του κινήματος υποστήριξης συμπληρώνεται από θετικές εξιολογήσεις από τους μηχανισμούς του κινήματος απόρριψης.

Στη συνέχεια, αναφέρονται παθητικές προσλήψεις των διαμορφωμένων σχέσεων εξουσίας στον δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα, τόσο μέσα από παραδοχές όσο και μέσα από αφηγήσεις περιστατικών.

«Δεν μπορούσαμε ούτε να περάσουμε από την πλατεία. Δηλαδή πολλοί από εμάς που είμαστε γνωστοί, ούτε από τους γύρω δρόμους. Πράγμα που δεν ισχύει τώρα, τώρα έχουνε συμμαζευτεί, δεν είναι πια επιθετικοί, έχουνε μια άλλη συμπεριφορά [...] Τον τελευταίο καιρό –από τότε που έγινε η κατάληψη– δεν μπορούσαμε να διοργανώσουμε τίποτα. Μόνο κάτι που κάναμε, και το κάναμε όχι μόνοι μας, το κάναμε με την Ανοιχτή Πόλη και με άλλες αντιρατσιστικές κινήσεις, το κάναμε τον Οκτώβριο, την πρώτη εκδήλωση –και έγινε μεγάλη εκδήλωση πράγματι– υπήρχε κάλεσμα στην αθηναϊκή κοινωνία και ανταποκρίθηκε ο κόσμος, ο οποίος ήταν φοβισμένος». Κίνηση Κατοίκων 6ου Διαμερίσματος

«Και κατά τ' άλλα, αυτό που λειτουργεί αποτρεπτικά είναι οι κάτοικοι, οι οποίοι θα πάρουν και τους μπάτσους, χαρακτηριστικά μπορώ να σου πω 15 σκηνικά. Ας πούμε κολλήσαμε μια αφίσα σε κοντινό τοίχο μαγαζιού και βγήκαν απέναντι οι προπατζήδες και ο μαγαζάτορας και –γεμάτη μετανάστες οι πλατεία– να μας κράζουνε [...] Το όλο τους discourse, η διαλεκτική, είναι ότι εμείς ερχόμαστε από πλούσιες περιοχές να πουλήσουμε ιδεολογία σ' αυτούς. Αυτό μας το είπαν ανεξάρτητα πολύς κόσμος». Συλλογικότητα του αναρχικού χώρου

Από το σύνολο των συνεντεύξεων προκύπτει μία πλεονεκτική θέση του κινήματος απόρριψης μεταναστών στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας στον δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα. Οι σχέσεις εξουσίας αρθρώνονται σε τρεις ενότητες: κίνημα απόρριψης, κίνημα υποστήριξης και μετανάστες. Το κίνημα απόρριψης έχει επιτύχει, τόσο σε επίπεδο απευθείας αντιπαράθεσης στον δημόσιο χώρο, όσο και σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση ευρύτερων κοινωνικών συνθηκών, μέσω της ένταξης σε αυτό κατοίκων και καταστηματαρχών, την παρεμπόδιση πραγματοποίησης δράσεων και εκδηλώσεων από το κίνημα υποστήριξης. Εντούτοις, σε ό,τι αφορά την παρουσία μεταναστών, δεν έχει επιτύχει τον αποκλεισμό τους από τον δημόσιο χώρο της πλατείας. Οι μηχανισμοί, οι οποίοι εντάσσονται στο κίνημα υποστήριξης των μεταναστών αναφέρουν ότι η δραστηριοποίησή τους στην πλατεία είναι περιορισμένη, λόγω της απόθησής τους, τόσο από μηχανισμούς του κινήματος απόρριψης όσο και από κατοίκους και καταστηματαρχες της περιοχής. Σύμφωνα με τους ίδιους, συνεπικουρικά στους μηχανισμούς απόρριψης και προς την παρεμπόδιση της δράσης τους στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα λειτουργεί ο μηχανισμός της αστυνομίας.

Τρόποι επιβολής και μέσα αντιμετώπισης «εχθρικών» μηχανισμών

Σε ό,τι αφορά απευθείας επεμβάσεις στις δράσεις του κινήματος υποστήριξης, το κίνημα απόρριψης προσπαθεί να τις περιορίσει με την πραγματοποίηση αντι-εκδηλώσεων, με σκοπό την αποτροπή τους ή την ταυτόχρονη προβολή των δικών του αφηγήσεων και πρακτικών. Η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα δη-

λώνει ότι απορρίπτει τη χρήση βίας. Εντούτοις, η εκτεταμένη βία, η οποία ασκήθηκε από το νεοναζιστικό κόμμα της Χρυσής Αυγής δεν αποδοκιμάζεται, αλλά τονίζεται η συνεπικουρική επίδρασή ως αποτελεσματική. Τέλος, σε ό,τι αφορά την απόπειρα περιορισμού της παρουσίας μεταναστών στον δημόσιο χώρο, η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα προβαίνει, αφενός, σε δράσεις με σκοπό τη συγκέντρωση πλήθους το οποίο να μετέχει της αφήγησής της και, αφετέρου, στο κλείσιμο της παιδικής χαράς, με σκοπό τη μείωση της παρουσίας νέων μεταναστών και παιδιών. Ενδεικτικό της προαναφερθείσας πλεονεκτικής θέσης του κινήματος απόρριψης είναι το γεγονός ότι η Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα δεν αναφέρει περιστατικά κατά τα οποία εμποδίστηκε ή απετράπη η δράση της, σε αντίθεση με συμμετέχοντες στο κίνημα υποστήριξης.

Η Κίνηση Κατοίκων του Διαμερίσματος, προκειμένου αφενός να ενισχύσει το δικαίωμα των μεταναστών στη χρήση του δημόσιου χώρου και αφετέρου να εδραιώσει την παρουσία του κινήματος υποστήριξης στην πλατεία Αγίου Παντελεήμονα και στην ευρύτερη περιοχή, επιλέγει ως κύριο μέσο την πραγματοποίηση δράσεων και εκδηλώσεων πολιτιστικού περιεχομένου, ανοιχτών για το σύνολο των χρηστών. Οι δράσεις της στοχεύουν κυρίως στη μεταβολή των αρνητικών για το σύνολο του κινήματος υποστήριξης συνθηκών στην περιοχή και λιγότερο στην αποτροπή δράσεων του κινήματος απόρριψης. Έχουν ως στόχο την αύξηση της υποστήριξης των αφηγήσεων και πρακτικών της από μετανάστες χρήστες, κατοίκους και καταστηματαρχες στο πλαίσιο μιας απόπειρας ανάδειξης των συγκεκριμένων πρακτικών, ως παράγοντες αναβάθμισης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών στην περιοχή. Οι δράσεις του κινήματος απόρριψης γίνεται απόπειρα να αντιμετωπιστούν κυρίως μέσω νομικά θεσμισμένων οδών: προσέγγιση Δήμου Αθηναίων και αστυνομίας, συλλογές υπογραφών κ.λπ.

Η συλλογικότητα του αναρχικού χώρου αποπειράται κυρίως να αυξήσει την αλληλεπίδραση με τους μετανάστες, ως εν δυνάμει υποκείμενα της δράσης της. Στο πλαίσιο αυτό επιθυμεί τη δημιουργία σταθερών δομών ένταξης των μεταναστών στη δημόσια σφαίρα και την αύξηση της ενασχόλησής τους με τις υφιστάμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της περιοχής. Ταυτόχρονα, διατηρεί μία περισσότερο επιθετική στάση απέναντι στο κίνημα απόρριψης, εντός της

οποίας είναι δυνατό να επιστρατευτεί και η βία ως μέσο αντιμετώπισης των μηχανισμών του συγκεκριμένου κινήματος.

Συμπεράσματα

Η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα δεν είναι η μοναδική συνοικία του κέντρου της Αθήνας η οποία αποτέλεσε τις τελευταίες δεκαετίες τόπο εγκατάστασης μεταναστών. Εντούτοις, η συγκεκριμένη περιοχή είναι εκείνη η οποία αντιμετωπίζει τα σημαντικότερα προβλήματα σε επίπεδο κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Στο παρόν άρθρο, η καθημερινή ζωή της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα αναλύθηκε και αξιολογήθηκε υπό το πρίσμα της λειτουργίας της ως πεδίο σύγκρουσης. Η ανάλυση αυτή συνδέθηκε στη συνέχεια με τις σχέσεις εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται ανάμεσα σε συλλογικά υποκείμενα και μηχανισμούς οι οποίοι δραστηριοποιούνται στην περιοχή και τα αποτελέσματα της σύγκρουσης στον δημόσιο χώρο. Σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές συνθήκες, η έρευνα πεδίου εντόπισε ένα διευρυμένο καθεστώς φόβου και ανασφάλειας, στο οποίο μετέχει το σύνολο των χρηστών, έστω και αν το καθεστώς αυτό λαμβάνει διαφορετικό περιεχόμενο ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες χρηστών. Οι σχέσεις εξουσίας, αναπτυσσόμενες συχνά πάνω σε πρακτικές βίας και αποκλεισμού και η αναπαραγωγή των πρακτικών αυτών από τα ΜΜΕ έχουν σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομικές συνθήκες της περιοχής, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται τόσο στις υφιστάμενες περιμετρικά της πλατείας δραστηριότητες, όπου εντοπίζονται κλειστά καταστήματα και χαμηλή δραστηριότητα όσων καταστημάτων λειτουργούν, όσο και στην αγορά γης και ενουκίων στην ευρύτερη περιοχή.

«Πράγματι, είναι πιο έντονη στον Άγιο Παντελεήμονα (σ.σ. η μείωση τιμών ακινήτων στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα σε σχέση με γειτονικές περιοχές). Θα' λεγα παίζει ρόλο ίσως και η προβολή που δώσανε τα ΜΜΕ γενικότερα στον Άγιο Παντελεήμονα και ξέρεις αυτά είναι πολύ εύκολο να διαμορφώνουν άποψη στον κόσμο και νομίζω ότι αυτό παίζει το σημαντικότερο ρόλο. Δηλαδή, η τηλεόραση κυρίως, που δείχνει συνέχεια ρεπορτάζ της περιοχής, της συγκεκριμένης περιοχής. Και η παρουσία των κατοίκων στα ΜΜΕ τους γυρίζει μπουόμεραγκ, γιατί ο κόσμος βλέπει ότι η περιοχή

εκεί πέρα δεν είναι ό,τι καλύτερο και αυτό συνέχεια ρίχνει τις τιμές, απαξιώνει την περιουσία τους. Άρα, οι ίδιοι ουσιαστικά συμμετέχουν στην απαξίωση της περιουσίας τους». Γ.Α., εταιρεία Real Estate

Μέσω της έρευνας αναδύκνείονται δύο συνθήκες της σύγκρουσης οι οποίες ενισχύουν τα αποτελέσματα των σχέσεων εξουσίας και τους προσδίδουν αναπαραγωγικά χαρακτηριστικά. Η πρώτη συνθήκη αφορά τη συγκρότηση των σχέσεων εξουσίας, η οποία δεν πραγματοποιείται πάνω στην προώθηση αντιθετικών ή διαφορετικών χρήσεων και λειτουργιών του δημόσιου χώρου. Οι σχέσεις εξουσίας αναπτύσσονται πάνω στο ζήτημα του δικαιώματος χρήσης από μία κατηγορία χρηστών, η οποία αφενός δεν αποτελεί μηχανισμό υπό την έννοια ότι δεν έχει αναπτύξει οργανωμένες δομές και δράσεις και αφετέρου προβαίνει σε ενεργητικές δράσεις και χρήσεις του δημόσιου χώρου με θετικό περιεχόμενο. Το περιεχόμενο της απόρριψης δεν διαμορφώνεται σε σχέση με τον δημόσιο χώρο και τις πρακτικές χρήσης, οι οποίες αναπτύσσονται σε αυτόν. Ο δημόσιος χώρος εισέρχεται ως παράμετρος της απόρριψης, καθώς λειτουργεί ως το πεδίο, όπου η δημογραφική αλλαγή η οποία επιτελείται στην περιοχή γίνεται ορατή. Είναι στον δημόσιο χώρο, όπου γίνονται ορατές αφενός υψηλές συγκεντρώσεις μεταναστών, ως αποτέλεσμα της αύξησης του πληθυσμού τους στην ευρύτερη περιοχή, και αφετέρου διαφορετικές πολιτισμικές πρακτικές, εμφανισιακά χαρακτηριστικά κ.λπ. Επιπλέον, ο δημόσιος χώρος είναι ο τόπος όπου εμφανίζεται το μόνο δυνατό πεδίο αντιπαράθεσης με τις υφιστάμενες συνθήκες. Ο δημόσιος χώρος για το κίνημα απόρριψης, όπως αυτό εκφράστηκε από την Επιτροπή Κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα, δεν αποτελεί κυρίως διακύβευμα, αλλά κυρίως πεδίο της δράσης του. Το κίνημα απόρριψης δεν έρχεται να αντιπαρατεθεί με πρακτικές, αλλά με ταυτότητες καθ' αυτές και η ταυτότητα αφορά το «ξένο», το διαφορετικό προς τον εαυτό και το οποίο προσλαμβάνεται ως απειλή. Στο παραπάνω πλαίσιο, το κλείσιμο της παιδικής χαράς σε συμβολικό επίπεδο δεν αποτελεί αποκλειστικά σύμβολο ελέγχου του χώρου, όπως αναφέρθηκε από μηχανισμούς υποστήριξης των μεταναστών.

Η πράξη αυτή του κινήματος απόρριψης συνιστά μία άρνηση αποδοχής, αφενός του γεγονότος ότι οι νεότερες πληθυσμιακά ομάδες της περιοχής αποτελούνται σε μεγάλο ποσοστό από μετανάστες και αφετέρου

Εικόνα 3: Η κλειστή παιδική χαρά στην πλατεία Αγ. Παντελεήμονα

του γεγονότος ότι οι μετανάστες δεν προσλαμβάνουν τον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο αρνητικά, αλλά τον χρησιμοποιούν, τον οικειοποιούνται ενεργητικά μέσα από μία από τις πλέον σημαντικές λειτουργίες του, το παιχνίδι. Η χρήση της παιδικής χαράς από παιδιά μεταναστών λειτουργεί και προσλαμβάνεται ως προπομπός των μελλοντικών συνθηκών στην πλατεία και με βάση αυτό το χαρακτηριστικό βρέθηκε στο επίκεντρο της δράσης του κινήματος απόρριψης. Η εργαλειώδη χρήση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου δεν περιορίζεται στο κίνημα απόρριψης, αλλά εκτείνεται στο κίνημα υποστήριξης. Το κίνημα αυτό, ενώ προωθεί και επιδιώκει νέες χρήσεις του δημόσιου χώρου με εμφαση σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, αντιλαμβάνεται και επιστρατεύει τις χρήσεις αυτές ως μέσο αφενός ένταξης των μεταναστών στην κοινωνική ζωή του δημόσιου χώρου και αφετέρου ενίσχυσης της δικής του επιρροής σε μεμονωμένους χρήστες, κατοίκους και καταστηματαρχες, σε επίπεδο αφηγήσεων και πρακτικών.

Δεύτερη συνθήκη, η οποία ενισχύει τα αποτελέσματα της λειτουργίας της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα ως πεδίο σύγκρουσης, είναι το γεγονός ότι σε επίπεδο καθημερινότητας δεν εμφανίζονται σχέσεις κυριαρχίας κάποιων μηχανισμών ή εμφανίζονται σε χαμηλό βαθμό. Επιπλέον, δεν υπάρχει ενοποίηση της πλειοψηφίας των χρηστών σε επίπεδο συμβολισμών και νοημάτων. Το ζήτημα του δικαιώματος χρήσης της πλατείας από μετανάστες δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο από το σύνολο των υπό έρευνα μηχανισμών. Αποτελεί παράγοντα διχασμού και αντιπαράθεσης ανάμεσα σε μηχανισμούς και χρήστες και η αντιπαράθεση αυτή δεν είναι περιοδική ή έκτακτη, αλλά καθημερινή. Έστω και αν, όπως προέκυψε από την έρευνα, οι αφηγήσεις και οι πρακτικές του κινήματος

απόρριψης παρουσιάζουν ισχυρότερη επίδραση σε μεμονωμένους έλληνες χρήστες, κατοίκους και καταστηματαρχες, οι αντιθετικές αφηγήσεις και πρακτικές δεν έχουν αποκλειστεί εντελώς, ενώ ταυτόχρονα η υψηλή παρουσία μεταναστών κατοίκων, τόσο στον δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα όσο και στην ευρύτερη περιοχή δεν καθιστά εύκολα πραγματοποιήσιμη μία κυριαρχία του κινήματος απόρριψης.

Η ένταξη των μεταναστών και η συνύπαρξή με τους έλληνες κατοίκους στον δημόσιο χώρο της πλατείας Αγίου Παντελεήμονα αξιολογούνται με βάση τα δεδομένα της έρευνας ως προβληματική. Ως βασικοί παράγοντες παρεμπόδισης διαδικασιών ένταξης και αρμονικής συνύπαρξης αναδεικνύονται τόσο συγκεκριμένοι μηχανισμοί, οι οποίοι σχηματίζουν ένα μπλοκ κινήματος απόρριψης των μεταναστών, όσο και η υψηλή επίδραση των οπτικών και πρακτικών τους στη τοπική κοινωνία και συγκεκριμένα κατοίκους, χρήστες του δημόσιου χώρου και καταστηματαρχες. Με βάση τα παραπάνω, η επίδραση των σχέσεων εξουσίας οι οποίες αναπτύσσονται στον συγκεκριμένο δημόσιο χώρο αξιολογείται ως αρνητική στο σύνολό της, καθώς σε πλεονεκτική θέση βρίσκονται οπτικές και πρακτικές διαχωρισμού, αποκλεισμού και ρατσισμού. Επιπλέον, η συνθήκη αυτή εμφανίζεται να λειτουργεί αναπαραγωγικά και ενισχυτικά στην κοινά διαπιστωμένη υποβάθμιση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.

Σημείωση

Πέττας Δ. (2015), «Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο αστικών συγκρούσεων: Η επίδραση των σχέσεων εξουσίας στη καθημερινότητα και τις πρακτικές χρήσης» (Διδακτορική διατριβή), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ.

Βιβλιογραφία

- Antonopoulos, G. A. and Winterdyk, J. (2006), The smuggling of migrants in Greece: an examination of its social organization, *European Journal of Criminology*, vol.3 (4), pp.439-461.
- Arapoglou V. and Maloutas T. (2011), Segregation, inequality and marginality in context: The case of Athens, *The Greek Review of Social Research*, special issue, 136 C', pp. 135-155.
- Atkinson, R. (2002), Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces, *Urban Studies*, vol.40 (9), pp.1829- 1843.
- Carmona et al. (2003) *Public places- Urban spaces: The dimensions of urban design*, Architectural Press, Oxford.
- Carr, S. et al. (1992) *Public space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dalakoglou D. (2012), The crisis before The Crisis: Violence and urban neoliberalization in Athens, *Social Justice*, Vol. 39 (1), pp. 24-42.
- Davis, M. (1990) *City of quartz: Excavating the future in Los Angeles*, Verso, London.
- Debord, G. (1967) *Η Κοινωνία του θεάματος* (1986), Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα.
- Derek G. et al. (2009), *The dictionary of human geography*, Wiley Blackwell publication Ltd, UK.
- Dinas, E. et al. (2013), From dusk to dawn: Local party organization and party success of right-wing extremism, *Party Politics*, vol. 19 (7), pp. 1-13.
- Dixon, J. et al. (2006) Locating impropriety: Street drinking, moral order and the ideological dilemma of public space, *Political Psychology*, vol.27 (2), pp.187- 206
- Eriksson E. et al. (2007), *Reclaiming public space: Designing for public interaction with private devices*, TEI '07, Baton Rouge, Los Angeles.
- Foucault, M. (1975) *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (2011), Πλέθρον, Αθήνα.
- Foucault, M. (1982) *Το μάτι της εξουσίας* (1994), Βασνίας/ Περάσματα, Θεσσαλονίκη.
- Foucault, M. (1991) *Η μικροφυσική της εξουσίας*, Ύψιλον, Αθήνα.
- Gehl, J. (1996) *Life between buildings: Using public space*, Skive, Arkitektens Forlag.
- Holland, C. et al. (2007) *Social interactions in urban public spaces*, The Policy Press, Bristol.
- Human Rights First, (2011), *Combating Xenophobic Violence: A framework for action*, New York.
- Human Rights Watch, (2012), *Μίσος στους δρόμους: Ξενοφοβική βία στην Ελλάδα*.
- Iveson, K. (1998) Putting the public back into public space, *Urban Policy and Research*, vol. 16 (1), pp.21-33.
- Kandyllis, G. and Kavoulakos, K. (2012) Framing Urban inequalities: Racist mobilization against immigrants in Athens, *The Greek Review of Social Research*, 136 C', 157-176.
- Lefebvre H. (1958), *Critique of everyday life Volume I: Introduction* (1991), Verso, London.
- Lefebvre, H. (1968) *Δικαίωμα στην Πόλη* (2007), Κουκίδα, Αθήνα.
- Loudos N. (2014), The Resistible Rise of Golden Dawn, *Irish Marxist Review*, vol. 3 (9), pp. 17-26.
- Loukaitou - Sideris, A. and Banerjee, T. (1998) *Urban design downtown: Poetics and politics of form*, Berkeley, University of California Press.
- Malone, K. (2002) Street life: Youth, culture and competing uses of public space, *Environment and Urbanization*, vol. 14, pp.157- 168.
- Marusic, B. (2010) Analysis of Pattern of spatial occupancy in urban open space using behavior maps and GIS, *Urban Design*, vol. 16, pp.36-50.
- Minton, A. (2006) *The Privatisation of public space*, Royal Institute of Chartered Surveyors.
- Montgomery, J. (1998), Making a city: Urbanity, vitality and urban design, *Journal of urban design*, vol. 3 (1), pp.93- 116.
- Project for Public Spaces (2000) *How to turn a place around: A handbook for creating successful public spaces*, PPS, New York.
- Racist Violence Recording Network (2012), *2012 Annual Report*.
- Shaftoe, H. (2008) *Convivial urban spaces: Creating public urban places*, Earthscan, London.
- Stavrides, S. (2009), *The December 2008 youth uprising in Athens: Glimpses of a possible city of thresholds*, paper presented in 2009 ISA RC21 Sao Paolo Conference.
- Vanegeim, R. (1967) *Η Επανάσταση της καθημερινής ζωής* (1990), Άκμων, Αθήνα.
- Whyte, W.H. (1980) *The social life of small urban spaces*, Conservation Foundation, Washington DC.
- Αράπογλου, Β. και άλλοι (2009) Η νέα κοινωνική γεωγραφία στην Αθήνα: Μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση, *Σύγχρονα Θέματα*, 107, σσ. 57-66.
- Βαΐου, Ν. (2013) Γειτονιές στο κέντρο τη πόλης: Αφηγήσεις και κλίμακες συνύπαρξης στη Κυψέλη στο Κονδύλης, Γ. και άλλοι (2013) *Το Κέντρο της Αθήνας ως Πολιτικό διακόβευμα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Βαρούξη Χ. (2009), «Μεταναστευτική πολιτική και δημόσια διοίκηση: Μια ανθρωποδικαιωματική προσέγγιση. Συμπεράσματα έρευνας πεδίου», στο *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτική πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Επιστολή 1000 κατοίκων Αγίου Παντελεήμονα Αχαρνών, 2008. Διαθέσιμο στο <http://www.politismospolitis.org/archives/1365> [Πρόσβαση 17/6/2014].
- Καβουλάκος, Ι.Κ. (2013) Κινήματα και δημόσιοι χώροι στην Αθήνα: Χώροι ελευθερίας, χώροι δημοκρατίας, χώροι κυριαρχίας στο Κονδύλης, Γ. και άλλοι (2013) *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακόβευμα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Καστοριάδης, Κ. (1975) Η Φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας (2010), Κέδρος, Αθήνα.
- Σταυρίδης, Σ. (2010) Μετέωροι χώροι της ετερότητας, Αλεξάνδρα, Αθήνα.
- Τσίγκανου Ι. (2010), Μετανάστευση και εγκληματικότητα: Μύθοι και πραγματικότητα, ΕΚΚΕ, Αθήνα.